

12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİNİN KARİKATÜR ÜZERİNDEN ANALİZİ: GIRGIR DERGİSİ ÖRNEĞİ¹²

Ezgi TURAL³

Öz

Bu çalışmada, Türk mizah basınının demokrasi kavramına yaklaşımı ve bu kavramı işleyiş biçimi 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi özelinde ele alınmıştır. Çalışma, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile yaşanan siyasal ve toplumsal süreçleri dönem itibarıyla yayın hayatı devam eden Gırgır adlı mizah dergisinin karikatürleri üzerinden değerlendirmektedir. Çalışmanın kapsamını, derginin siyasal gelişmeleri, siyasal aktörleri darbe öncesi ve sonrası hangi temalarla işlediği oluşturmaktadır. Çalışmada, Gırgır'ın antidemokratik bir süreç olan askeri darbeye karşı yaklaşımı değerlendirilerek bu yaklaşımda mizahın eleştiri işlevinin nasıl yer aldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mizah Kavramı, Demokrasi Kültürü, Askeri Darbeler, Mizahın Eleştiri İşlevi, Mizah Basını.

1 Makale Geliş Tarihi: 15.05.2017 Makale Kabul Tarihi: 27.07.2017

2 Bu makale, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılan, 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesinin Karikatür Üzerinden Analizi: Gırgır Dergisi Örneği başlıklı yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

3 Öğretim Görevlisi, İstanbul Arel Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Radyo Televizyon Programcılığı Bölümü. e-mail: ezgital@arel.edu.tr

Analysis on Cartoon of the Military Coup of 12th September 1980: Girgir Humor Magazine

Abstract

In this study, the approach of the Turkish humour press to the concept of democracy and the way of 12th September 1980 Military Coup is discussed. The study evaluates the political and social processes experienced with the 12th September 1980 Military Coup on cartoons of Girgir. The scope of this study is the political developments and political actors of the magazine, how they worked before and after the coup. In this study, has been attempted to demonstrate how the humorous criticism takes place Girgir's approach towards an anti-democratic process, the military coup.

Key words: Humour, Democracy Culture, Military Coups, The Function of Humorous, Humor Press.

Giriş

Mizah Kavramı ve Eleştiri İşlevi

Bir dönemin mizah anlayışı o dönemin toplumsal ve tarihsel kodları ile ilgili bilgi vermektedir. Mizahın, tarihsel süreçlerle köklü bağlarının olması acıyı, kaygıyı, sevinci topluma dair ne varsa kucaklaması ile ilgilidir. Neye, niye güldüğümüzün cevabı kültüre, sosyolojik yapıya, dönemselsel koşullara göre şekillenmektedir.

Yaşadığı coğrafyaya ve döneme göre şekil alan mizah, toplumsal gerçekliğe gülünç, sıra dışı, eğlenceli bir dille yaklaşır. Bu eğlenceli dil, toplumsal olaylara karşı eğilimleri ve algıyı farklılaştırır. Mizah, bir yandan içinde bulunduğu toplumdan beslenirken bir yandan da o toplumu anlamak için önemli kültürel kodlar yansıtır.

Mizah, toplumsal sevinçlerin dışı vuruluş biçimlerinden birisidir. Toplu eğlencelerde mizah örnekleri ile sıkça karşılaşmak mümkündür. Mizah ürünlerinde sorun haline gelen durumlara neşe unsuru kullanılarak çözüm getirilir. Eğlence, mizaha her konuyu ele alabilme özgürlüğü tanırken; hoşgörü, bu ortamı sağlamaya yarar (Öngören, 1998, s. 15 -17). Mizah, ele aldığı konuya karşı toplumda hoşgörü ortamı sağlamakla beraber eleştirel bakma ve sorgulama zeminini geliştirir.

Mizahı tanımlarken eleştiri kavramının nerede yer aldığı önemlidir. Gelenekler, töreler, toplumsal sistem, iktidarlar mizahın konusu ve temel eleştiri nesnesidir. Mizah, aile kavramından, kadın erkek ilişkilerine, siyasete kadar ele aldığı tüm konulara eleştirel bakar, topluma dair ne varsa sorgular. Böylece toplumun da yaşanan olaylara, kavramlara veya tabulara eleştirel bakmasının kapısını açar.

Mizah, bize korkuları, endişeleri, sessizce söyleneni ya da hiç söylenmeyi göstererek normal gidişatın yerini değiştirir. Böylece bir sonraki adım normal kabul edilenin de sorgulanması olacaktır. Eleştiri yapan kişi mizahın hoşgörü unsurunu düşünerek kendisine olumsuz bir dönüş ol-

mayacağını bilir. Toplumsal katı kurallar mizah karşısında etkisini yitirir. Bütün sosyal statü farkları ortadan kalkarken sadece sosyal varlık rolü benimsenir. İnsanları, olayları, toplum tarafından kabul gören değerleri sorgulayan mizahın, temelini yönetilenin yöneten karşısında sözü olması ve hak arama isteği oluşturmaktadır (Eker, 2014, s. 31 - 32).

Mizahın görevi gerçeğin yerine başka bir şey koymaktan ziyade aksaklıkları, saklanılmak istenen gerçekleri ve çelişkileri ortaya sermektir (Arık, 1998, s. 45). Yapıcı olduğu kadar yıkıcı da olabilen mizah, sadece eğlen-dirmeyi değil sorgulamayı, insanın kendini ve çevresini keşfetmesini, hayatı anlamayı, trajedilerle yüzleşmeyi sağlar. Dünya tarihi yaşanan doğal afetler, savaşlar, kıyımlarla doludur. Bununla birlikte trajedinin büyüklüğü mizahın varlığı ve gelişimini engellememektedir.

Özgür düşünce, mizahla birlikte kavramsallaşmış, akıl ve mantık ön planda olurken yönetilen ve yöneten ilişkisi bu işlev çerçevesinde ilerlemiştir (Öngören, 1998, s. 21). Mizaha bakış açısı yönetilen ve yöneten konumlarında değişiklik gösterebilmektedir. Yönetilen konumundayken iktidar mücadelesi olarak kullanılan, baskılar karşısında direnç gösterme ögesi olarak görülen mizah, yöneten konumda bulunanlar için bastırılması gereken toplumsal bir hareket olarak görülebilmektedir (Eker, 2014, s. 7).

Saldırı ve savunma kavramları mizahın işlevlerinden biridir. Fenoglio ve Gerorgeon mizahın yaşamda kazanacak mali ve siyasi olanakları olmayanlar tarafından saldırı ve savunma silahları olarak kullanıldığını söyler (Fenoglio ve Gerorgeon, 2000, s. 32). Bir politikacının küçük duruma düşürülmesi, karikatürleştirilerek alay edilmesi politik kariyeri açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı için mizahın saldırı işlevine örnek gösterilebilir (Eker, 2014, s. 37). Bu açıdan bakıldığında mizahın daha çok ezilenlerin, azınlığın, öteki haline getirilen toplumların silahı olduğunu söylemek mümkündür. Mizah, bu kesimler için bütün yasak ve sansürlere rağmen susturulamaz bir toplumsal işlev haline gelir.

Mizahın eleştiri işlevi ile birlikte bütünleştirici işlevi de vardır. Mizah

örgütlenmeyi sağlar, kimlik edinmeye ve aidiyetlik duygusunun oluşmasına katkıda bulunmaktadır. İnsan kendi kimliğini, geçmişine ait acı ve sevinçleri mizahla sahiplenebilir. Birlikte gülmek bireyleri grup haline getirir. Böylece mizah bireysellikten toplumsallığa giden bir unsur olarak rol alır. İfade özgürlüğünü güçlendirerek toplumsal muhalefet, toplumsal barış gibi kavramları ortaya çıkarır.

Yöntem

Mizah dergileri, siyasi süreçleri analiz etmede önemli ve güçlü bir kaynaktır. Çalışmada basının, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi karşısındaki tutumu bir mizah dergisi olan Gırgır özelinde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışma, derginin 1980 yılının Eylül ayında çıkan tüm sayılarını kapsamaktadır. Çalışmanın sınırlarını belirleyen bu bir aylık süreç, darbe öncesi ve sonrasındaki siyasi gelişmelere karşı derginin tutumunu ortaya koyması açısından önemli görülerek belirlenmiştir.

Dergide kullanılan karikatürlerde siyasi ve toplumsal gelişmeler karşısında nasıl bir yaklaşım izlendiği, olayların nasıl anlamlandırıldığı anlaşılmasına çalışılmıştır. Dolayısıyla eleştirel bir yaklaşımla niteliksel bir analiz amaçlanmıştır. Bu nedenle karikatürlerde demokrasi kültürü açısından hangi temaların ön plana çıktığına bakılmıştır. Böylece demokrasinin nasıl anlamlandırıldığı da öne çıkan temalar açısından netleşecektir. Bu, çalışmanın temel varsayımdır.

Çalışmada incelenen dönemde, Gırgır dergisinin çıkan tüm sayılarındaki siyasi konuları ele alan karikatürleri temalarına göre ayrılmıştır. Niteliksel veri çözümlemesinin yaklaşımlarından biri olan tematik kodlama, eldeki belge ve bilgilerin çeşitli kavramlar, başlıklar ve temalara göre sınıflandırılması ile oluşmaktadır. Bu süreç genel olarak anlamı oluşturan kurucu unsurların karşılaştırılması ile gerçekleşmektedir. Bu yaklaşımda belli bir temanın veya çerçevenin tekrarlanması önemli hale gelmektedir. Bu verilerin sınıflandırılması aynı zamanda farklı grupların medyada gördüklerini alımlaması ve yeniden kurmasına yönelik bilgi de vermektedir.

(Geray, 2011, s. 178). Verilerin sınıflandırılmasının yanı sıra bu verilerden anlamlı bütünler çıkarmak ve bunları betimsel ölçüde sunmak nitel araştırmalar için gereklidir. Bu yaklaşıma göre veriler daha önceden belirlenen temalara göre ayrılarak sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Ortaya çıkan temaların ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve ileriye yönelik tahminlerde bulunulması ile sonuca varılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 70, 255 - 256).

Çalışmada konuların hangi temalarla işlendiği belirlendikten sonra, bu temaların tanımlanması aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada diğer kaynakların yanı sıra aynı tarihlerde çıkan gazete haberlerinden de yararlanılmıştır. Bulguların yorumlanması aşamasında ise konularına göre ayrılan karikatürler başlıklar halinde ele alınmış işledikleri konular açıklanmaya, ilişkilendirilmeye ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Niteliksel araştırmalarda araştırmaya temel oluşturan kavramsal çerçevenin araştırma sorusunun yazılmasında önemli bir rolü vardır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 94). Bu araştırmada da sorunsallar kavramsal çerçeve ve veri toplama işlemi bittikten sonra tamamlanmış karikatürler üzerinden şu sorulara cevap aranmıştır:

- 1- Mizahın demokrasi kavramı ile nasıl bir ilgisi vardır?
- 2-12 Eylül Askeri Darbesi döneminde karikatürün nasıl bir konumu olmuş ve bu gelişmeler karikatüre nasıl yansımıştır?
- 3- Gırgır dergisi 12 Eylül Askeri Darbesi döneminde siyasi ve toplumsal gündemi nasıl yansıtmış ve hangi mesajları vermeyi amaçlamıştır?
- 4- Dergide, 12 Eylül Asker Müdahalesi öncesi ve sonrasında siyasi aktörlerin temsilinde bir değişiklik olmuş mudur?
- 5- Dergi, darbe sonrası toplumsal meseleleri nasıl ele almıştır? Eleştirilerini yansıtabilmiş midir? Bu yansıtmada hangi kavramlar öne çıkmıştır?

Bulgular

Genel olarak Türk basınının darbe karşısındaki tutumunun olumlu olduğunu söyleyebiliriz. Darbe süreçlerinde birçok aydın ve gazeteci müdahalelerin demokrasilerdeki yerini sorgulanmaktan uzak durarak siyasi aktörleri eleştiri odağına koymuştur.

Cumhuriyet tarihinin ilk askeri müdahalesi olan 27 Mayıs 1960 darbesinde basın darbeye karşı demokratik değerlendirmelerden uzak yaklaşımından bahsetmek mümkündür. Basının bu homojen yaklaşımı 12 Mart ve 12 Eylül'de kısmen değişiklik göstermişse de (Tek, 2007, s. 90) genel olarak destekleyici tutumu sabit kalmıştır. Bu durumun nedenini tek bir madde ile açıklamak mümkün değildir. İlk başta Türkiye'de aydınların kendilerini nasıl konumlandıklarına bakılabilir. Batı'da, sivil toplum içinde yer alan, devlet karşısında toplumun öncü birimini oluşturan aydın kesiminin tersine, Osmanlı'dan itibaren aydınların devletin çatısı altında konumlanarak devlet faaliyetlerine meşru zeminler sağlama çabası içine girdiği görülmektedir (Çaha, 1995). Bu çaba, askerin demokrasiye müdahale süreçlerinde de devam etmiştir. Aydınların bu yaklaşımının başka bir nedeni askerin muhalif gazetecilere tavrı ve kamuoyunda darbeye destek vermeyenlerin "bir kısım kiralık kalem", "birkaç besleme paçavra" olarak adlandırılmasıdır (Tunç, 1998).

12 Eylül 1980 Askeri Darbesinde ise yukarıda sayılan nedenler dışında basının olumlu tutumunu ekonomik ve siyasal sorunların yanında işlevini yitiren siyasal ve anayasal kurumlar da belirlemiştir. Darbeyi bir kurtuluş ve gelişmelerin doğal sonucu olarak ele alan basın, 12 Eylül'le ilgili haber ve yorumlarında genellikle siyasi parti ve aktörlere karşı suçlayıcı bir tavır takınmıştır (Dursun, 2000, s. 223).

12 Eylül yönetimine karşı basının genel olarak askeri ideolojiye paralellik göstermesi uygulanan sansür ve baskının varlığı ile de ilişkilendirilebilir. Bu durum, 12 Eylül öncesindeki siyasi aktörlere karşı olumsuz yaklaşımın yanında darbecilerin ideolojisini meşrulaştırmaya da neden

olmuştur. Basına yönelik yasaklamalar basın içindeki özlük haklarının kısıtlanmasını, örgütlenme ve sendikal hakların ortadan kaldırılmasını da kapsamaktadır. Basına yönelik hem üretim sürecini, hem de örgütlenme sürecini kapsayan bu yasaklamalar, basında önemli yapısal dönüşümlere sebep olmuştur (Durna ve İnal, 2010).

Türk mizah basınının 12 Eylül'e karşı tutumunda yine darbe öncesinde yaşanan toplumsal ve siyasi gerginlikler etkili olmuştur. Askeri darbeler ve siyasi gerginlikler karikatür ve hiciv sanatını da etkilemiş, devletin güvenlik güçlerine beslenen güven duygusunu zayıflatan sağ-sol gerginliği bu dönem mizahı üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu durum mizah dergilerinde 70'li ve 80'li yıllarda daha çok sanayileşme, köyden kente göç gibi konuların ele alınmasına neden olmuştur (Ölçekçi, 2016). Anlatım yollarının engellediği bu dönemde karikatür, görselliğinin gücünü kullanarak imgesel anlatımlarla mesajlarını okuyucusuna iletebilmiştir. Darbe sonrası siyasi iktidara yönelik çok net eleştiri olmamakla beraber okurun kendisinin tamamlayacağı gizli imalar çizgiye yansımıştır. Herhangi bir olaydan esinlenerek yaşanan döneme göndermeler yapan karikatüristler yazarlardan daha etkili olmuşlardır (Arık, 1998, s. 78, 102).

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koymasından sonraki üç yıl mizah dergilerinin politikadan hızla uzaklaştığı görülmektedir. Bu dönemde dergi her ne kadar siyasete dair konuları işleyemese de dönemin gündelik hayatında önemli bir yer tutan bankerler ve işadamları ağırlıklı çalışmaları sayfalarına taşımıştır (Demirkol, 2015). 80'li yıllarda bir yandan askeri yönetim tarafından baskı ve sansürün uygulanması bir yandan da sermaye birikiminin artması kişilerin özel hayatını ele alan, magazinleşme olgusunun sık kullanıldığı yeni dergi ve gazetelerin yayın hayatına başlamasına neden olmuştur. Bu dergilerle birlikte konuşulmayan konuşulmuş özel hayat ve cinsellik mahrem olmaktan çıkmıştır. Toplumsal ve siyasi alanlara uygulanan baskı sonucu toplumların ilgisi özel hayata çekilmek istenmiştir (Gürbilek, 2011, s. 54 - 55).

Türk Mizah Basınında Gırgır Dergisi

12 Mart'tan bir yıl sonra 1972 yılında yayın hayatına başlayan Gırgır, okurlarına bir tür yaşam felsefesi sunmuştur. Başlıca ilgi alanı sokak ve sokağın yapısı olan Gırgır, herhangi bir parti tarafgirliği yapmadan "aile, milliyet, toplum, görev, çalışkanlık, kalkınma, uygarlık ve refah" gibi toplumsal konuları "Hafiyesi Mahmut", "Avni", "Utanmaz Adam", "Eşek Herif" gibi tiplerle işlemiştir. Bir mizah dergisi olarak yayınlanmaya başlamadan önce Günaydın gazetesinin mizah eki olarak yayın hayatına başlayan dergi, ilk sayıdan itibaren okuyucu ile arasında güçlü bir bağ kurmayı başarmış, baskı sayısı bakımından da başarılı olunca haftalık mizah dergisi olarak yayın hayatına devam etmeye başlamıştır. Dergide işlenen konular toplumsal eleştiri niteliği taşımış, toplumun özeleştirisi yapmasının olanağını sağlamıştır (Sipahioğlu, 1999, s. 179, 180).

1980'li yılların en önemli mizah dergilerinden biri olan Gırgır, toplumsal değişimi simgeleyen birçok tip yaratmıştır. Dergi, hem yasakların yoğun olduğu dönemde hem de seçimlerin yapılmasıyla nispeten daha özgür olunan dönemde önemli bir denge unsuru olmayı başarmıştır. Bununla birlikte derginin 80'lerin ortalarına doğru güç kaybetmeye başladığı görülmektedir (Arık, 1998, s. 35, 103).

Gırgır'ın ilk sayısında derginin sahibi Haldun Simavi, Yazı İşleri Müdürü Yüksel Baştuğç'tur. Derginin başlıca çizerleri Oğuz Aral, Tekin Aral ve Mustafa Uykusuz, tek mizah yazarı da "Usulen" adlı köşesinde yazan Aziz Nesin'dir (Sipahioğlu, 1999, s. 183 - 184). Karikatürlerinde gündelik hayatı pek çok kez yansıtan dergi, ele aldığı konuları evrensellikten uzak, yerel öğelerle işlemiştir (Arık, 1998, s. 35). Dergide başlıca mizah öğeleri "Üçkâğıtçılık", "Kaba cinsellik", "Ezenlere karşı çıkma" gibi klişelerden oluşmaktadır. Okuyucu kitlesi kent varoşlarında yaşayan az eğitilmiş gençler ve büyük kentlere eğitim için gelen üniversite öğrencileri olan derginin her sayısının baş sayfasında sosyo-politik olaylara ve sağcı politikacılar ile ilgili karikatürlere iç sayfalarda ise cinsellik temalı karikatürlere

yer verdiği gör÷lmektedir. Böylece dergi bir nevi cinsellik ve siyasetin bir araya geldiği bir mecra olma özelliğini taşımaktadır (Sipahioğlu, 1999, s. 187, 200).

Gırgır ilk sayıdan itibaren bir slogan haline gelen şu sözlerle kendini okuyucusuna anlatmıştır:

“Can sıkıntısını,

Aşk yarasını,

Karı koca kavgasını,

şipşak keser.

Her Derde Devadır.

GİR GİR da GİR GİR”

“Gırgır Politikayla Uğraşmaz Politikacıyla Uğraşır” sloganını kullanan dergi, ilk yıllarında açıkça hiçbir partiyi desteklememekle birlikte sol düşünceye yakın yayın politikası benimsemiştir. Politik kutuplaşmanın yoğun olduğu bu dönemlerde, derginin partizanlık yapmadan konuları ele alması diğer basın yayın organları üzerinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasını sağlamıştır (Sipahioğlu, 1999, s. 190 - 192).

12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koymasından sonraki üç yıl mizah dergilerinin politikadan hızla uzaklaştığı gör÷lmektedir. Bu dönemde dergi, her ne kadar siyasete dair konuları işleyemese de dönemin gündelik hayatında önemli bir yer tutan bankerler ve işadamları ağırlıklı çalışmaları sayfalarına taşımıştır. Gırgır, 1989 yılında kapanana kadar çizgisini neredeyse hiç değiştirmemiş, bu durum okurla arasında bağ kurmasını sağlamıştır (Demirkol, 2015).

Gırgır Mizah Dergisinde Siyasi Gelişmelerin Ele Alınışı

Siyasi Aktörlere Yaklaşım

Dergide, güncel siyasi gelişmeler çerçevesinde ele alınan siyasi aktörlere karşı sivri dilli bir tutum görülmektedir. Derginin, siyasete ve siyasetçiye ilişkin tanımlamalarını “siyasi uzlaşmazlık, siyasi yetersizlik, siyasi hırs” kavramları oluşturmaktadır.

Resim 1

Kaynak: Gırgır Dergisi, 07.09.1980

Resim 2

Kaynak: Gırgır Dergisi, 07.09.1980

Resim 1’de görülen karikatürde dönemin Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen’in gensoru ile düşürülmesi işlenmiştir. Yunanistan’a karşı uyguladığı politikalar yüzünden eleştirilen Erkmen, 5 Eylül 1980’de hakkında millî menfaatlere aykırı politika izlediği, Avrupa Ekonomik Topluluğu’na girmeye teşebbüs ettiği, İslam Dünyası’na karşı Batı yanlısı politika takip ettiği gerekçesiyle, Milli Selamet Partisi tarafından TBMM’ye verilen gensoru ile düşürülmüştür. AP ise oylama sonucunu güvenoyu istemeyerek üstlenmemiştir (Birand, 1984, s. 260). İçişleri Bakanı Mustafa Gülcigil’in kabineden gidişini, Bakan Erkmen’in düşürülmesini Başbakan Süleyman Demirel’in tutumuna bağlayan dergi, Süleyman Demirel’i kendi bakanını “harcamak”la suçlamıştır. Karikatürde Demirel’in her türlü siyasi ge-

lişmeyi siyasi makam kaygısını göz önünde tutarak değerlendirdiği öne çıkmaktadır. İkinci karikatürde “Gırgır Politikayla Uğraşmaz Politikacıyla Uğraşır” sloganının tam anlamıyla yansıtıldığı görülmektedir. Dönemin Sağlık Bakanı Münif İslamoğlu tarafından sağlık personeline tamgün yarasası için verilen maaşların vergi yolu ile geri alınacağına açıklanmasına tepkilerin aktarıldığı karikatürde, Bakan İslamoğlu, sağlık personeli tarafından köşeye sıkıştırılmış ve korkmuş resmedilmiştir. Mizahın protesto işlevinin ortaya çıktığı karikatür, yönetilenin yöneten karşısında söz sahibi olmasının, hak arama isteğinin bir örneğini oluşturmaktadır.

Resim 3

Kaynak: Gırgır Dergisi, 07.09.1980

Karikatürde kendini denize atmak isteyen karakter, arkasından bakan kişiye adının Süleyman olduğunu ve adını değiştiremediğini söylemiştir.

Derginin, sağ parti ve ideolojilere mesafeli tutumu bu partilerin liderlerini ele alan karikatürlerde netleşmektedir. Derginin, siyasi aktörlere karşı geliştirdiği eleştirel dilin, en çok dönemin Başbakanı Demirel'i hedef aldığı görülmektedir.

Gırgır'da kullanılan dil, günlük konuşma diline yakın olduğu için okurları tarafından doğal bulunmuş okurla arasında bir bağ kurmasını sağlamıştır. Okuyucuyla kurulan bu ilişki politik göndermeler yapmayı da kolaylaştırmaktadır (Arık, 2003).

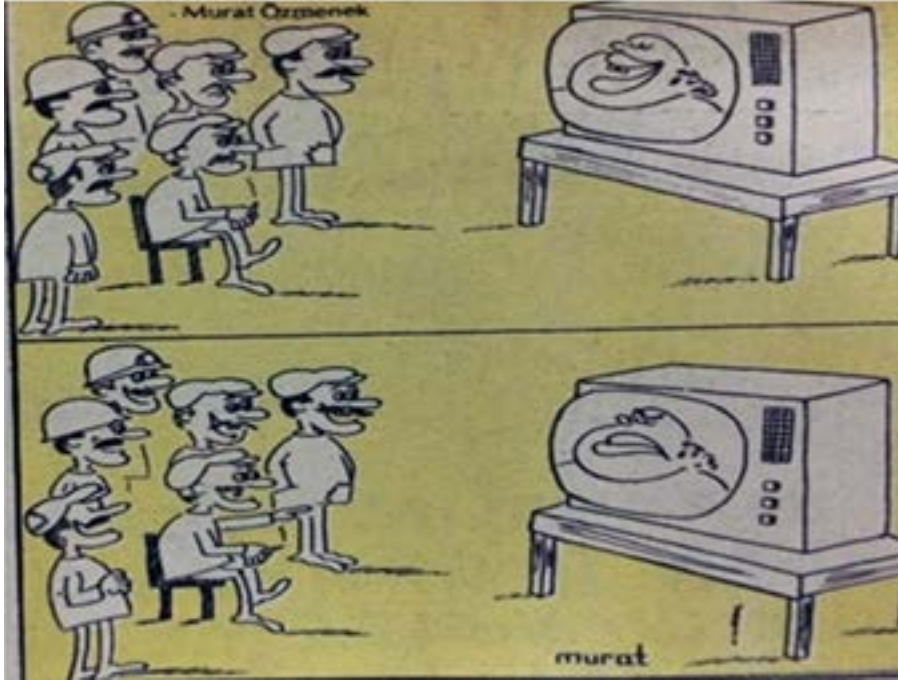
Resim 4

Kaynak: Gırgır Dergisi, 07.09.1980

İsim takma başlığı ile verilen karikatürde iki kişi birbirlerini farklı ideolojik fikirlere sahip siyasi liderlere; Allende, Hitler ve Kerenski'ye benzeterek tartışmaktadır. Birbirlerini Demirel ve Ecevit'e benzettiklerinde ise kızgınlıkları bir anda hüzne dönüşür. Demirel ve Ecevit'e benzetilmenin diğer siyasi figürlere benzetilmekten çok daha kötü bir şey olduğunu düşünen karakterler ağlamaya başlar. Derginin 12 Eylül öncesi siyasi aktörleri sert bir üslupla yansıttığı görülmektedir.

Resim 5

Kaynak: Gırgır Dergisi, 14.09.1980

Karikatürde Demirel'in konuşmasını televizyondan izleyen işçiler görülmektedir. İşçilerin çizgiye yansıtılışı siyasi kimliklerini ortaya çıkaran niteliktedir. Karikatürde işçiler "pos bıyıklı" çizilmiş sol görüşlü olarak konumlandırılmıştır. Karikatür, Demirel'in işçi kesimi ile ilişkisini yansıtmaktadır. Demirel'in gülmesi işçilerin moralini bozmuş ancak Demirel su-

rat asınca işçiler gülebilmıştır. “Son gülen”in işçiler olacağı mesajı görsel imgeler kullanılarak öne çıkartılmıştır.

Siyasi Şiddetin Toplumsal Hayata Etkisi

Resim 6

Kaynak: Gırgır Dergisi, 14.09. 1980

Almanya'da çıkan Spiegel gazetesi, MHP'nin Almanya'daki faaliyetleri ile ilgili bir haber yayınlamıştır. Haberde Hitler döneminde MHP lideri Türkeş'in Almanya'nın çıkarları için hizmet eden biri olduğu iddia edilmiştir (Milliyet, 1980). Bu konuyu ele alan karikatürde dört ülkücü bıyıklı erkeğin Almanya'dan getirdikleri bombaları konuştuğu görülmektedir. Politik mizah siyasi liderler veya politikacılar dışında politik grupları veya siyasi partileri de kapsamaktadır. Bu mizah anlayışında politik bir görüş ve görüşü benimseyen kişiler aşağılanabilir (Eker, 2014, s. 129). Derginin, sağ

çevrelerle her zaman ihtilaf halinde olduğu görülmektedir. Siyasi şiddet olaylarına sahne olmuş hükümetin bir kanadını oluşturan MHP, sol düşünce yapısını benimseyen aydınlar tarafından bu durumun sorumlusu olarak gösterilmiştir. Aynı kesim terör olaylarını Türkeş ve Demirel arasındaki yakın ilişkiye bağlamaktadır. Gırgır'ın, izlediği yayın politikasıyla bu düşünceyi desteklediği görülmektedir (Sipahioğlu, 1999, s. 194 - 200).

Darbe Sonrası Siyasilerin Gündelik Hayat Pratikleri

Darbe sonrası Kenan Evren tarafından gönderilen tebliğde; "TSK yönetime el koymuştur. Hükümetiniz feshedilmiş, parlamento üyeliğiniz düşmüştür. Talimatı getiren subayın ikazlarına uyunuz" ifadesiyle birlikte gidecekleri adresler belirtilmektedir. Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel için Hamzaköy, Necmettin Erbakan için Uzunada belirlenmiştir. Alparslan Türkeş ise darbeden üç gün sonra teslim olmuş Uzunada'ya gönderilmiştir (Emiroğlu, 2016).

Resim 7

Kaynak: Gırgır Dergisi, 21.09. 1980

Darbe sonrası Gırgır'daki bu karikatürde Demirel ile Ecevit bir havuzda yüzerken gösterilmiş iki yasaklı liderin asker gözetiminde tatil yaptığı imajı yaratılmıştır. Demirel kendisine su attığı için Ecevit'i bir teğmene şikâyet etmektedir. Siyasi liderlerin havuzda bile uzlaşamadıklarını aktaran karikatürde, Demirel, Ecevit'e göre daha çaresiz ve edilgen resmedilmiştir. Askerin iki siyasetçiden farklı olarak arabulucu ve güvenilir bir duruşu yansıttığı görülmektedir.

Politik mizahın amacı başta iktidar ve egemen güçler olmak üzere siyasi liderleri eleştirmek, sosyal doku üzerindeki imajlarını zedeleyerek kaybettirmektir. Olması gereken ile olan arasındaki farkı mizahın konusu yapan politik mizahı (Eker, 2014, s.128), Gırgır'da yoğun olarak görmek mümkündür. Özellikle darbe sonrası karikatürlerde siyasi liderlerin günlük hayat pratikleri mizahın konusu yapılmıştır.

Resim 8

Kaynak: Gırgır Dergisi, 21.09. 1980

Darbe sonrası eski parlamenterlerin nasıl bir işle uğraşacakları sorusunu ele alan karikatür, eski parlamenterlerin bir lokantada bile çalışmayı

beceremediklerini aktarmaktadır. Yasaklı siyasilerin gündelik hayatlarını yansıtan karikatürlerde küçük düşürme amaçlanmıştır.

Sanders, Charlie Chaplin'in 2. Dünya Savaşı sırasında Hitler'i alaya aldığı filmlerini, örnek göstererek Chaplin'in, Hitler'in komik yönünü ciddi yönünden ayırarak komik yönünü daha büyük etki yaratacak şekilde karikatürleştirdiğini belirtmiştir. Bu farklılığın seyirciye sunulması Hitler'in toplumdaki imajının değişmesine neden olmaktadır (Sanders, 2001, s. 20). Bakhtin, karnavalı her türlü resmi konuma ve ciddiyete yönelik alay, tüm hiyerarşilerin tepetaklak edilmesinin dışa vurumu olarak ele almış gülme eyleminin de bu bağlamda düşünülebileceğini söylemiştir (Bakhtin, 2001, s. 24). Darbe sonrası siyasilerin sosyal hayatını alaya alan karikatürde bu dışa vurum görülmektedir.

Darbe Sonrası Toplumsal Yaşam

12 Eylül 1980 Darbesini kapağına taşıyan Gırgır'ın, darbeyi toplumsal eleştiriyi ön planda tutarak çizimlerine yansıttığı söylenebilir. 80'lerde yaşanan kültürel yozlaşma, toplumsal ve siyasal tüm meseleleri bireysel çıkar ilişkileri ile değerlendiren insan tipolojisini doğurmuş Gırgır da darbe haberini, bu yeni insan tipolojisi üzerinden değerlendirmiştir.

Resim 9

Kaynak: Gırgır Dergisi, 21.09. 1980

Karikatürde toplumsal ve siyasi olaylara karşı duyarsız kalan, olayları kendi çıkar merkezinden yorumlayan memur ya da bürokrat olduğu anlaşılan bir karakter görülmektedir. Bu karakterin fiziksel görünümü Gırgır'ın diğer karikatürlerindeki olumsuz özelliklere sahip karakterlerle ortak özellik taşımaktadır. Gırgır'da olumsuz özelliklere sahip hemen hemen tüm karakterlerin şişman olduğu söylenebilir.

Resim 10

Resim 11

Kaynak: Gırgır Dergisi, 21.09. 1980

Kaynak: Gırgır Dergisi, 28.09. 1980

Resim 10’da gösterilen karikatürde darbe sonrası toplumsal hayatta yaşanan “olumlu” değişiklikler aktarılmıştır. Darbe ile birlikte terör olaylarının durmasını “Ortalık düzeldi” yorumu ile veren karikatürde sarhoş olduğu sanılan kişi olayların durulmasının şaşkınlığını yaşamaktadır. Anlatımda “darbe ile birlikte siyasi şiddet ve terör olaylarının durması sağlanmış bu huzur ortamını darbeyi yapan asker yaratmıştır” örtük mesajı çıkmakla birlikte karikatürde görsel veya yazılı “asker”e dair bir bilgiye yer verilmemiştir.

Resim 11’de gösterilen karikatürde ise darbe sonrası, toplumsal eleştiri yapılarak ele alınmıştır. Karikatürdeki figür, kısa boylu ve şişman çizilmiş purosusu ve papyonu ile toplumun zengin kesimini temsil etmektedir. Karakterin özel şoförü ile ıssız bir yere gittiği ve “Evet, ben de bir an önce tam bir demokrasiye dönülmesini istiyorum” dediği görülmektedir. Bu cümleden toplumda birçok kişinin aynı düşüncüyü paylaştığı fakat açıklama sorumluluğundan kaçtığı ortaya çıkmaktadır. Dergi, askeri baskının

hissedilmesi ile demokrasi kaygılarının oluşmasını sermaye sahipleri üzerinden karikatürleştirmiştir.

Resim 12

Kaynak: Gırgır Dergisi, 21.09. 1980

12 Eylül günü darbe bildirisinden sonra TRT'de Hasan Mutlucan'a ait Kahramanlık Türküleri albümünden "Yine de Şahlanıyor" türküsü çalınmıştır. Darbe ile özdeşleştirilen türkü süreç boyunca propaganda aracı gibi kullanılmış, kitlelerin milli duygularına hitap edilmek istenmiştir. Karikatürde karakterler üzerinden, "kurtuluş" teması ön plana çıkarılmak istenmiştir.

Asker – Siyasi Aktör İlişkisi

Resim 13

Kaynak: Gırgır Dergisi, 21.09. 1980

Resim 14

Kaynak: Gırgır Dergisi, 28.09. 1980

Yıllarca süren terör olaylarının 12 Eylül'le sona ermesi toplumda Evren ve ordunun bir kurtarıcı gibi görülmesine neden olmuştur. Evren'in toplum üzerinde yarattığı kurtarıcı algısı toplum tarafından bir dönem Atatürk gibi karşılanmasını sağlamıştır (Birand, 1984, s. 300). 12 Eylül'ü gerçekleştiren Türk Silahlı Kuvvetleri, ideolojik duruşunu ve söylemlerini Atatürkçülük ve Kemalizm çerçevesinde sınırlandırmıştır (Kongar, 1993, s. 210). Resim 12'de verilen karikatürde darbe sonrası Kenan Evren, Atatürk tablosunun yerine asılması için DTP ve Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'a talimat vermektedir. Karikatürde darbe öncesi Atatürkçü öğretiden uzaklaşıldığı bilgisinin yanında bu düşünceye sığınarak hareket eden siyasilerin de olduğu mesajı verilmektedir. Askerin Atatürkçü kimliği sorgulanmazken siyasilerin tutumu eleştirel bir şekilde verilmiştir.

Resim 13'te verilen karikatürde darbe sonrası Milli Güvenlik Konseyi tarafından İstanbul Belediye Başkanı Aytekin Kotil'in görevden alınması yerine Korgeneral İsmail Hakkı Akansel'in getirilmesi işlenmiştir. Karikatürde Aytekin Kotil, darbe sonrasında Korgeneral Akansel'e belediye işleri ile bilgi verirken görülmektedir. Karikatürlerin içeriğindeki eleştirel boyuttan anlaşılacağı üzere Gırgır'ın kendisini ilerici ve toplumcu çerçeveye yerleştirmiş bir dergi olduğu görülmektedir (Şenyapılı, 2003, s. 173). Belediye politikaları ile ilgili eleştirinin yoğun olduğu bu karikatürde darbe ile ilgili doğrudan veya dolaylı bir muhalif duruş bulunmamaktadır. Bu durumun derginin kendisini yerleştirdiği ilerici çizgiyle çeliştiği söylenebilir. Siyasilerin fiziksel kusurları çizgiye yansıtılıp mizah öğesi yapılırken ülke yönetimine el koyan askerlerin herhangi bir şekilde fiziksel kusurları ön plana çıkarılmamıştır.

Tartışma

Toplumsal eleştirisini eğlence unsuru katarak en hızlı şekilde okuruna iletebilen mizah basınının antidemokratik uygulamalar karşısındaki tutumu önemlidir. Mizahın, siyasi ve toplumsal meselelere getirdiği eleştiriler ele alınan konulara dikkat çekmekle kalmayacak, eleştirel düşüncüyü

ortaya çıkararak demokrasi kültürünün yerleşmesini sağlayacaktır.

Darbeye bakış açısını değerlendirebilmek için birçok değişkeni bir arada düşünmek gerekmektedir. İncelenen bir aylık süreçte Gırgır'ın mizahın eleştiri işlevini darbe öncesi ve sonrası aynı nitelikte gerçekleştiremediği görülmektedir.

Türkiye'de sık yaşanan antidemokratik uygulamalar sırasında temel demokratik hak ve özgürlüklerin "şimdi sırası değil", "düşmanlarımızın ekmeğine yağ sürer" gibi düşüncelerle resmen yasaklanması veya bu düşünceyi paylaşmayanların "hain" ilan edilerek (Kongar, 1993, s. 296) toplumsal linç ile karşılaşmaları bu durumun nedenleri arasında gösterilebilir. Darbeyi büyük ölçüde desteklediği görülen basın çalışanları arasında askeri müdahaleyi çözüm olarak görmeyenler toplum tepkisi ile karşılaşmıştır (Birand, 1984, s. 300).

İncelenen bir aylık süreçte derginin siyasi konuları, siyasi aktörlerin yönetsel yetersizliği, siyasi şiddetin toplumsal hayata etkisi, darbe sonrası toplumsal yaşam ve darbe sonrası siyasilerin gündelik hayat pratikleri gibi temalarla işlediği görülmektedir. Dergide sağ ideolojilere mesafeli bir tutum olmakla birlikte aktif siyaset hayatı devam eden tüm siyasi aktörler eleştirilmiştir. Karikatürlerde Demirel'in politik duruşu Ecevit'e kıyasla daha edilgen konumlandırılmış, Demirel'in olduğu birçok karikatürde "makam hırsı" işlenmiştir.

Darbe sonrası siyasi eleştirinin hedefi değişmemiş, eleştiriler yasaklı siyasiler üzerinden devam etmiştir. Siyasilerin gündelik hayat pratikleri alaycı bir dille ele alınarak toplumun gözünde küçümsenmelerine yol açacak bir söylem benimsenmiştir. Darbeyi gerçekleştiren asker ise karikatürlere sadece iki kere taşınmış iki karikatürde de asker, eleştiri ve mizahın dışında tutulmuştur. Bu tutum askerin toplum gözündeki saygınlığının korunmasını sağlamıştır.

Gırgır'ın siyasi şiddet ve terör olaylarını ele alan karikatürlerinde darbe

ile ilgili açık olumlu mesaj verildiği görülmektedir. Yaşanan şiddet olayları tüm toplumsal kesimleri olumsuz etkilemiş, darbeye ılımlı bakılmasına neden olmuş, bu durum da derginin karikatürlerine yansımıştır.

Ele alınan bir aylık süreç değerlendirildiğinde Gırgır'ın karikatürlerinde darbeye karşı açık bir eleştiri getirilmemiştir. Askerin karikatürlerde eleştirilmemesi müdahalenin meşruluğunu sağlayacak öğelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kenan Evren'in Atatürk posterini yerden kaldırarak duvara asmasını emrettiği karikatürün Atatürk ve Evren ilişkisini ele alış biçimi, ordunun rejimin gerçek sahibi olduğu anlayışını pekiştirmektedir.

Bütün gazeteciler gibi karikatürcüler de baskı uygulamalarından etkilenmekte ve bunu karikatürüne yansıtmaktadır. Bununla birlikte karikatürün edilgen bir yapıya bürünmesi kendi doğası gereği sınırlı bir şekilde olmuştur (Arık, 1998, s. 89). Dergide demokrasi teması sadece bir karikatürde işlenmiş, toplumsal bir beklenti olarak yansıtılmıştır. Mizahın edilgenliğinin sınırlarını bu karikatürde görmek mümkündür.

Türkiye'de demokratik değer ve kurumların, dolayısıyla basın özgürlüğünün kurumsallaşması Batı'ya kıyasla yavaş ilerlemiştir. Batı'da 18. yüzyılın sonlarında yaşanan basın özgürlüğü mücadelesi Türkiye'de 1960'lı yıllarda kendini göstermeye başlamıştır. Batı basınının, kendini devlete karşı konumlandırarak yürüttüğü özgürlük mücadelesine karşın Türkiye'de gazeteciler kendilerini devletin merkezinde konumlandırmış, resmi ideolojinin temsilcisi olmuşlardır (Kejanlıoğlu, 1971).

Medyadaki yaygın mizah türünü eleştiren Arık, zihni uyanık tutmak isteyen mizahtan bahseder. Sorunları işaret etmekle yetinmeyen bu mizah anlayışı aynı zamanda bu sorunların nedenlerini düşünmeye yöneliktir. Sorunların nedenlerini bulmaya çalışan insan, kendini kurulu düzen karşısında daha güçlü kılmıştır (Arık, 1998, s. 47). Bu mizah anlayışı ideolojiler tarafından sunulan olguların ötesini görmeyi sağlamaktadır. Dönem itibarıyla ele aldığı meselelere eleştirel bakarak sorunları tanımlayan Gır-

gır'ın sorunların nedenlerini ortaya koyacak bir çizgide olmadığı söylenebilir.

Gırgır'ın tutumu toplumda var olan demokrasi kültürü ile de açıklanabilir. Bir toplumda demokrasinin başarısı, sadece demokrasinin dayandığı hak ve özgürlüklerin pozitif hukuk kuralları olarak ifade edilmesiyle gerçekleşemez. Bunun sağlanabilmesi için, toplumu oluşturan bireylerin demokrasinin ilkelerini özümsemeleri, bir demokrasi geleneği ve kültürüne sahip olmaları gerekmektedir (Centel, 1994).

Bir toplumda demokrasi kültürünün varlığından söz etmek için o toplumda toplumsal hoşgörünün olması gerekmektedir. Toplumsal hoşgörü, farklı kimliklerin ve hayat tarzlarının herkesçe kabul edilmesini ve herkes tarafından saygı görmesini, demokrasinin yerleşmesini sağlamaktadır (Ercins, 2012). Bu nedenle mizahın, her konuyu özgürce işlemesi ve hoşgörü ortamına sağladığı katkı demokrasinin yerleşmesinde önemlidir. Mizah, toplumda sorgulama zemininin doğmasını, demokrasi için gerekli olan farklı ideoloji, fikir, tutumların açıkça konuşulmasını sağlayarak demokratik olmayan süreçlerin toplum tarafından kabul edilmesini engelleyecektir.

Oral, siyasi karikatürlerin değişik zamanlardaki ve değişik nitelikleri için farklı tanımlar yapılabileceğini belirterek siyasi karikatürleri, görevsel ve görevsel olmayanlar olarak ikiye ayırır. Görevsel olan siyasi karikatürde siyaset, karikatürün konusu değil bir parçasıdır. Güncel gerçeği reddederek gerçeği kendi doğrusuna göre değiştirir. Saldırgan bir söylemi benimser, yıkmak istediği hedefleri vardır. Sarsıcı ve denge bozucu olan bu karikatürlerin çizgisi de yenilikçidir. Oral, ikinci olarak görevsel olmayan karikatürleri tanımlamaktadır. Sadece siyasi olayları ve siyasetçileri kendilerine konu edinen bu karikatürlerin saldırganlık işlevinden uzak olduğunu belirten Oral, karikatürlerdeki mizahın ve çizgilerinin sevecen ve uysal olduğunu söyler. Sorumluluk taşımayan, siyasi olayların izlenmesini kolaylaştıran bu yaklaşımı "hafif siyasi anlayış" olarak tanımlamaktadır

(Oral, 2001, s. 19).

Bu tanımlamaya göre Gırgır'daki karikatürleri darbe öncesi görevsel, darbe sonrası da görevsel olmayan karikatürler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Darbe ile ortaya çıkan siyasal şartlar ve dönem itibariyle demokrasinin algılanış biçimi bu durumu açıklamaktadır.

Kaynakça

- Alman Der Spiegel Dergisi MHP ve teröre on sayfa ayırdı. (10 Eylül 1980). Milliyet, 7.
- Arık, B. (1998). *Değişen toplum değişen karikatür*. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Arık, B. (2003). Apolitik mizah tartışmalarına tarihsel bir bakış. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 89 - 104.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnavaldan romana*. (Cem Soydemir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Birand, M. (1984). *12 Eylül saat: 04. 00*. Karacan Yayınları.
- Cantek, L. (1998). Alt kültür, popüler direniş yöntemleri. *Birikim Dergisi*, 105-133.
- Centel, N. (1994). Dürüst yargılama ve medya bakımından demokrasi kültürü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 49(3), 57 - 72.
- Çaha, Ö. (1994). Osmanlı'da Sivil Toplum. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 49(3), 79 - 99.
- Demirkol, G. (2015). *Gündelik hayat ve basın: Gırgır mizah dergisinde gündelik hayatın dönüşümü (1972 - 1989)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Doktora Tezi).
- Durna T. ve İnal, A. (2010). 12 Eylül, medya ve demokratikleşme sorunu. *Mülkiye Dergisi*, 34(268), 123 - 144.
- Dursun, D. (2000). *Ertesi gün - Demokrasi krizinde basın ve aydınlar*. İşaret Yayınları.
- Eker, G. Ö. (2014). *İnsan kültür mizah*. (İkinci Baskı). Grafiker Yayınları.
- Emiroğlu, A. (2016). Cumhuriyet Dönemi darbelerin Türk demokrasisi ve çağdaşlaşmasına etkileri üzerine bir inceleme. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, 1-22.
- Ercins, G. (2012). Türkiye'nin demokratikleşmesinde toplumsal sorun alanları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 79 - 102.
- Fenoglio, I. ve Georgeon F. (2000). *Doğu'da mizah*. (A. Berktaş, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Geray, H. (2011). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş - İletişim Alanından Örneklerle*. Genesis Kitap.
- Gürbilek, N. (2011). *Vitrinde Yaşamak*. Metis Yayınları.
- Kejanlıoğlu, D. B. (1995). Türk basınında demokrasi: Milliyet Gazetesi örneği. (1971). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 50(3), 235 - 238.
- Kongar, E. (1993). *12 Eylül kültürü*. Remzi Kitabevi.

Oral, T. (2001). *Karikatür ve siyaset*. Ankara 2. Uluslararası Karikatür Festivali, Karikatür Vakfı, Ankara: Karikatür Vakfı Yayınları, s. 17 - 18.

Uslu, H. (1996). *Karikatürle iletişim*. Ankara 2. Uluslararası Karikatür Festivali, Karikatür Vakfı, Ankara: Karikatür Vakfı Yayınları, s. 59 - 61.

Öngören, F. (1998). *Cumhuriyet'in 75. yılında Türk mizahı ve hicvi*. (Birinci Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ölçekçi, H. (2016). Türkiye'de milliyetçi mizah örneği: Çaylak Dergisi. *International Peer - Reviewed E- Journal*, 11(13), 172 - 188.

Sanders, B. (2001). *Kahkahanın zaferi - Yıkıcı tarih olarak gülme*. (K. Atakay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Sipahioğlu, A. (1999). *Türk grafik mizahı*. Dokuz Eylül Yayınları.

Şenyapılı, Ö. (2003). *Neyi, neden, nasıl anlatıyor karikatür kim, niye çiziyor!?*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları.

Tek, H. (2007). *Darbeler ve Türk basını*. Elips Kitap.

Tunç, H. (1998). Türkiye'de Askeri Darbeler, Muhtıralar ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Tepkileri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(1 - 2), 125 - 164.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Summary

The humour that presents social, political, economic, and developmental aspects of societies in its own way is an important reference source. Humorous expression of the relationship between the governing and the governed is related to humour's functions of criticism and tolerance. Taking these functions into consideration, the relevance of humorous magazines to antidemocratic developments in Turkish politics is gaining importance in terms of the development and settlement of democracy.

In this study, the humour magazine called *Gırgır* was handled and it was evaluated which of the themes in the cartoons were preliminary to the approach of the magazine to 12th September 1980 Military Coup. It is seen that the attitude towards the political actors has not changed in the caricatures of the magazine in the total number four, which were taken before and after the coup. The magazine criticized political actors and political discourses in both periods, especially Prime Minister Demirel of the period, which was the target of criticism. This point of view, it is possible to say that the criticism function is held on the forefront. Nevertheless, there is no clear and implicit criticism of the limited number of cartoons about the soldiers who carried out the coup and took control of the country. Terror and violence have been portrayed as justified reasons for the political dispute. Atatürkism is identified with the army of thought and the idea that the army is the guardian of the official ideology is reinforced. The termination of the violence environment in cartoons was accompanied by the idea that "the army should intervene periodically in the political processes".

Without antidemocratic practices, it was not reflected in the cartoons that the army could intervene in violence and the coup was shown as only remedy. After the coup, General Staff Chief and the MGK, composed of the four force commanders of the Turkish Armed Forces has issued decrees to suspend the constitution. In that period *Gırgır* reflected on its cartoon

the closure of political parties and it has been away from these antidemocratic developments. The formation of this attitude can be explained by the culture of democracy that exists in society. Since the Ottoman Empire, the existence of the state in the Turkish society has been linked to the military. However, as of the period the place where the Turkish Army has positioned itself and the adoption of this is a large part of the society is an important influence. In the course of the establishment of the Republic, the task that the Turkish army undertaken continued throughout the history of the republic has caused to the recognition of the regime as the guardian.

The practice of democracy can be realized through the political culture of the society rather than the constitutional processes. From a critical point of view and away from the oppositional stance prevents the settlement of the democracy culture.